

»Jag vill att de ska veta vilka vi är«

- En rapport om behovet av ökad kunskap om romer och ett stärkt arbete i skolan mot antiziganism

Bilaga till redovisning av regeringsuppdrag (KU2022/00923) om att kartlägga kunskapen om antiziganism i grundskolan och gymnasiet

»Jag vill att de ska veta vilka vi är« - En rapport om behovet av ökad kunskap om romer och ett stärkt arbete mot antiziganism i skolan

Sammanfattning

Forum för levande historia har på uppdrag av regeringen undersökt om det finns behov av kunskapshöjande insatser i grundskolan och gymnasiet för att motverka antiziganism. För romska barn och unga romer kan avsaknaden av ett förebyggande arbete och ett tydligt ställningstagande mot antiziganism få konsekvenser som till exempel upplevelser av otrygghet, diskriminering, bristande tillit till vuxna, minoritetsstress och en rädsla för att vara öppen med sin identitet som rom. Utsatthet kan även motverka likvärdiga möjligheter att lära och utvecklas i skolan.

Resultatet av myndighetens undersökning pekar mot att kunskapsnivån i skolan om romers historia i Sverige och om romers utsatthet för antiziganism är låg, och att det inte görs tillräckligt för att förebygga och motverka antiziganism i skolmiljön. Skolor tenderar att inte uppleva att de har problem med antiziganism, samtidigt som det förekommer att romska elever känner otrygghet och döljer sin identitet som romer. Därtill tenderar undervisningen om den nationella minoriteten romer att vara begränsad och förmedla en historieskrivning där romer beskrivs som offer för statens övergrepp, snarare än som rättighets- och kulturbärare. Det riskerar att bidra till en bild av romer som främlingar i stället för en nationell minoritet.

Forum för levande historias bedömning är att det finns ett behov av kunskapshöjande insatser som bidrar till att öka förmågan och motivationen bland skolpersonal att förebygga och motverka antiziganism, både i skolmiljön och genom undervisningen. Insatserna behöver anpassas till målgrupp och syfte och organisatoriska hinder kan behöva ses över för att skapa utrymme för detta. Medan undervisningen om den nationella minoriteten romer framför allt berörs av undervisande lärare i samhällskunskap, svenska och modersmål i romani chib, omfattas all skolpersonal av skolans uppdrag att förebygga och bemöta olika former av rasism och intolerans.

För att förbättra *skolmiljön* bedömer Forum för levande historia att insatser för att öka kunskapen, förmågan och motivationen bland skolpersonalen att förebygga och motverka

antiziganism, behöver samordnas med insatser för att motverka andra uttryck för rasism. Detta bland annat då skolans uppdrag och förutsättningar att möta samhällets förväntningar innebär stoffträngsel och tidsbrist, och utrymmet för skolutveckling och kompetensutveckling är begränsat.

Särskilda satsningar behövs för att öka kunskapen, förmågan och motivationen att utveckla och skapa utrymme för *undervisningen* om den nationella minoriteten romer. Insatserna behöver vila på vetenskaplig grund. I historiedidaktisk forskning lyfts fler perspektiv och farhågor fram, som behöver beaktas i undervisning och läromedel för att ge en rättvisande skildring av romers kultur och historia och bidra till att eleverna tar avstånd från, och utvecklar en vilja att motverka, antiziganism. Samtidigt behövs mer forskningsunderlag för hur undervisning om urfolk och minoritetshistoria i en svensk kontext, kan bedrivas.

Inledning

Romer i Sverige har utsatts för förföljelse, förtryck och diskriminering under århundranden. Diskriminering och trakasserier av romer gör sig gällande än i dag och sker inte sällan i vardagsituationer och förhållandevis öppet i offentliga miljöer. Barn drabbas både genom att bevittna hur andra blir utsatta för diskriminering och fördomar, och genom att själva utsättas eller uppleva en oro för att bli utsatta (Regeringskansliet, 2014).

Forum för levande historia fick i maj 2022 i regeringsuppdrag (Ku2022/00923) att kartlägga kunskapen om antiziganism i grundskola och gymnasium och föreslå insatser för att motverka den. Den här rapporten har tagits fram inom ramen för det regeringsuppdraget och bygger bland annat på fokusgruppsintervjuer som Forum för levande historia under 2023 lät genomföra med lärare och personal inom elevhälsan, i grundskolor och gymnasium. Syftet var att fånga upp utmaningar och behov av insatser i skolan kopplat till undervisning om den nationella minoriteten romer och skolornas arbete mot antiziganism. Intervjuerna genomfördes av René León Rosales, filosofie doktor i etnologi, samt Anja Norell, utbildningschef och forskningsassistent, vid stiftelsen Mångkulturellt centrum. I intervjuerna deltog 25 lärare i historia, svenska och samhällskunskap, fyra modersmåls lärare i romani chib, en studie- och yrkesvägledare samt 14 elevhälsopersonal i totalt tre grundskolor och fyra gymnasieskolor. Resultatet från denna studie redovisas löpande i den här rapporten.

Rapporten belyser även historiedidaktisk forskning om undervisning och läromedel om den nationella minoriteten romer, kopplat till skolans kunskapsmål och arbete med demokrati och mänskliga rättigheter.

Begreppet *rom* används i rapporten som en paraplybeteckning för olika grupper med delvis gemensamt ursprung, språk och kultur; till exempel resanderomer, finska romer, svenska romer, utomnordiska romer och nyanlända romer. Inte alla grupper som brukar sammanfattas under denna beteckning kallar sig själva romer (Selling, 2020).

Antiziganism får konsekvenser

Begreppet antiziganism

Det finns olika definitioner av, och perspektiv på, begreppet antiziganism. Möjligheter såväl som risker med användandet av termen och olika definitioner av den har lyfts fram. En kritik som förekommer är att begreppet rent språkligt bygger på den kränkande benämningen ”zigenare” (Ericsson, 2016).

I regeringens nationella plan mot rasism, liknande former av fientlighet och hatbrott används begreppet antiziganism och andra uttryck för rasism i betydelsen ideologi, uppfattning eller värdering som ger uttryck för fientlighet mot romer och andra grupper. Där betonas vidare att rasism, i olika former, finns som en del av samhällets strukturer. På grund av medvetna eller omedvetna föreställningar om individers grupptillhörighet får strukturell rasism till följd att människor får olika tillgång till rättigheter och möjligheter, makt och inflytande (Regeringskansliet, 2016).

Begreppet antiziganism kan även förklaras som majoritetssamhällets fördomar, fantasier och diskriminerande praktik mot människor som förknippas med en schablonmässig bild av romer (Selling, 2013), en definition som innebär att antiziganism också kan riktas mot människor som inte själva nödvändigtvis identifierar sig som romer (Ericsson, 2016).

Studier om attityder gentemot romer

Undersökningar bland den svenska allmänheten vittnar om negativa attityder till romer. I tre olika undersökningar från tidigt 1980- och 1990-tal, fick respondenterna skatta sin upplevda likhet med olika nationaliteter och etniska minoriteter. Romer tillhörde en av de grupper som respondenterna i samtliga undersökningar uppgav att de kände längst avstånd till. I en av undersökningarna framgår att en stor andel respondenter inte kunde tänka sig att ens bo i samma bostadsområde som romer. Romer var i samma

undersökning även den grupp som flest respondenter ansåg vara benägen att begå brott (Lange & Westin, 1997).

År 2009 lät Forum för levande historia genomföra en attitydundersökning bland gymnasieelever i Sverige. Undersökningen noterade ett ganska stort bortfall av respondenter men besvarades till slut av 4 674 gymnasieelever av vilka en relativt stor andel uttryckte en negativ uppfattning om romer (Löwander, 2010).

År 2013 lät myndigheten göra en elevundersökning där 7 391 elever deltog. Ett samband som konstaterades i undersökningen var att intoleransen mot olika grupper, inklusive romer, var som störst i skolmiljöer där andelen behöriga pedagoger var liten, där skoltrivseln var dålig och där lugnet i klassrummet var frånvarande. Det går inte att säga att ovanstående faktorer var orsakerna bakom intoleransen, men utmaningen att minska intoleransen kan eventuellt vara större i skolor som präglas av förhållanden som låg andel behöriga pedagoger eller låg skoltrivsel (Severin, 2014).

Otrygghet i skolan kopplat till antiziganism

Stiftelsen Friends har i en studie som genomförs årligen i skolor runt om i landet, pekat på att de vanligast förekommande trakasserierna i årskurs 4-9 i grundskolan är kopplade till diskrimineringsgrunden etnicitet (Stiftelsen Friends, 2021).

I en mindre enkätstudie som Länsstyrelsen Stockholm har genomfört vittnade unga romer om upplevelser av att ha blivit dåligt behandlade samt att känna en otrygghet i skolan och i samhället i övrigt, kopplat till sin identitet som rom. Enkäten riktades till romer i åldern 13-25 år och besvarades av 85 personer. En majoritet i undersökningen upplevde även att beskrivningar av romer sällan eller aldrig är positiva. Samtidigt som de flesta som deltog i studien svarade att de är stolta över sin romska identitet, svarade 23 respondenter att de sällan eller aldrig känner sig trygga att prata om sin identitet som rom i skolan, och hälften att de upplever oro för att bli dåligt behandlade (Länsstyrelsen Stockholm, 2021).

Minoritetsstress

Oron för att som del av en minoritetsgrupp bli dåligt behandlad kan förstås med hjälp av begreppet minoritetsstress. Minoritetsstress är en särskild typ av stress som kan uppstå hos personer som tillhör minoritetsgrupper, på grund av strukturella ojämlikheter, stereotypa uppfattningar och medvetna eller omedvetna kränkningar som minoriteter möter i samhället dagligdags. Ordet förklarar den mekanism som ligger bakom en konstant förhöjd stressnivå kopplad till diskriminering eller risk för diskriminering, och alltså ligger bortom och utöver den vanliga stress som alla personer, oavsett grupptillhörighet, kan uppleva.

Begreppet minoritetstress myntades i USA i mitten av 1990-talet av Ilan H. Meyer, filosofie doktor i socialpsykologi och medicinsk vetenskap, och professor i psykiatrisk epidemiologi. Meyer skapade minoritetsstressmodellen för att beskriva den stress som personer som tillhör en historiskt marginaliserad, eller i övrigt nedvärderad grupp i samhället, kan uppleva (Forum för levande historia, 2023).¹

Skolans uppdrag

Skolans arbete med demokrati och mänskliga rättigheter

Ett övergripande syfte med skolan är att förbereda elever för fortsatta studier och yrkesliv. Skolan ska också förbereda barn och elever för att kunna ta en aktiv del i demokratin. Av läroplanerna framgår att skolan ska förmedla och förankra grundläggande värden och främja elevernas lärande för att förbereda dem att leva och verka i samhället.

För skolan finns också kravet att utbildningen ska utformas i linje med grundläggande demokratiska värden och de mänskliga rättigheterna (Skollagen 2010:800). Intolerans, förtryck och våld, till exempel olika uttryck för rasism, ska förebyggas och bemötas med kunskap och åtgärder. Alla som arbetar i grundskola eller gymnasium ska aktivt motverka diskriminering och kränkande behandling av individer eller grupper, och lärarna ska uppmärksamma och i samråd med övrig skolpersonal vidta nödvändiga åtgärder för att förebygga och motverka alla former av diskriminering och kränkande behandling. Målet är att varje elev tar avstånd från att människor utsätts för våld, förtryck, diskriminering och kränkande behandling samt medverkar till att hjälpa andra människor (Lgr22, Gy11).

Skolans arbete med att aktivt åtgärda diskriminering och trakasserier och andra former av hinder för elevers lika rättigheter och möjligheter, till exempel fysiska hinder eller missgynnande regler och hinder i form av attityder, normer och strukturer, ska bedrivas medvetet och systematiskt. Det innebär att risker ska undersökas, orsakerna bakom de risker och problem som upptäcks ska analyseras, och åtgärder ska planeras, genomföras, dokumenteras och följas upp (Skolverket, 2022; Arneback & Jämte, 2017).

¹ Läs mer om minoritetsstress och lärarens roll att minimera, förhålla sig till och hantera minoritetsstress på Forum för levande historias webbplats:
<https://www.levandehistoria.se/undervisningsmaterial/sverige-slavhandeln-och-slaveriet/for-larare/om-minoritetsstress>

Kunskapsmål för undervisning om den nationella minoriteten romer

Från och med höstterminen 2022 finns en ny läroplan och nya kursplaner för grundskolan (Lgr22). Skolverket arbetar under 2024 med att även uppdatera gymnasieskolans ämnesplaner.

I kunskapsmålen som skrivs fram i både grundskolans och gymnasieskolans läroplaner (Lgr22, Gy11) framgår att skolorna ansvarar för att:

»varje elev efter genomgången [skolgång] har fått kunskaper om de nationella minoriteternas (judar, romer, urfolket samerna, sverigefinnar och tornedalingar) kultur, språk, religion och historia.«

I de nya kursplanerna för grundskolan har innehållet om de nationella minoriteterna judar, romer, urfolket samer, sverigefinnar och tornedalingar i högre utsträckning samlats under ämnet samhällskunskap, från att tidigare ha varit centralt innehåll även i kursplanerna för historia, samhällskunskap, religionskunskap och svenska. Det historiska perspektivet har lyfts in i samhällskunskapen från kursplanen i historia. Den svenska minoritetspolitiken och dess framväxt har lyfts in i det centrala innehållet i samhällskunskapen för högstadiet. I kursplanen för modersmål som nationellt minoritetsspråk har fakta och förståelse lyfts fram i de mål som handlar om kunskaper om historiska och sociala företeelser och kulturella uttryck, samt om språkets ursprung, utveckling och status (Skolverket, 2023b).

Skrivningar som direkt berör den nationella minoriteten romer återfinns utöver grundskolans kursplan för samhällskunskap även i kursplanerna för svenska, samt modersmål – romani chib som nationellt minoritetsspråk.

Sammanfattningsvis ska undervisningen i samhällskunskap i årskurs 4-6 behandla de nationella minoriteternas kultur, historia och rättigheter och i årskurs 7-9 de nationella minoriteternas situation i Sverige, den svenska minoritetspolitiken och dess framväxt samt samernas ställning som urfolk. Undervisningen i svenska ska bidra till att eleverna får möta och bekanta sig med de nationella minoritetsspråken, och undervisningen i modersmål – romani chib som nationellt minoritetsspråk ska syfta till att eleverna utvecklar kunskaper i och om språket samt kunskaper om minoritetens historia, kulturella uttryck och traditioner.

En sammanställning av skrivningar i grundskolans kursplaner som direkt berör den nationella minoriteten romer återfinns i slutet av rapporten. Undervisning om den nationella minoriteten romer bedrivs även i sammanhang där det inte står uttalat i det centrala innehållet, såsom i historieämnet kopplat till Förintelsen.

Ramar för läromedel

Läromedel utgör en viktig del av undervisningen och påverkar elevernas möjlighet till kunskapsutveckling. Med läromedel avses här allt material som används i undervisningen. Det omfattar allt ifrån klassiska läroböcker till filmer, artiklar och lärares egenproducerade material, oavsett om det är framtaget för att användas i klassrummet eller för annat syfte.

Det finns ingen reglering av vilka läromedel som ska användas i grundskolan eller gymnasiet, eller någon statlig kontroll av de läromedel som produceras. Däremot finns det ramar för undervisning och läromedel genom de lagar och förordningar som styr skolans verksamhet (Skolinspektionen, 2021).

I läroplanerna för grundskolan och gymnasiet framgår att det är rektors ansvar att se till att skolans arbetsmiljö och utbildning utformas så att alla elever får tillgång till och ges förutsättningar att använda läromedel av god kvalitet och andra lärverktyg för en tidsenlig utbildning, bland annat skolbibliotek och digitala verktyg (Skolverket, 2022).

I praktiken är det ofta lärarna som ansvarar för att välja ut och kvalitetssäkra läromedel, enligt en granskning av skolors val och kvalitetssäkring av läromedel som genomförts av Skolinspektionen. Samtidigt lyfter Skolinspektionen fram att många lärare inte hinner med detta uppdrag. Detta i kombination med att andelen obehöriga lärare väntas öka framöver menar Skolinspektionen utgör en risk för att kvalitetssäkringen av läromedel blir personberoende, av varierande kvalitet och att elever i slutänden inte får en likvärdig utbildning av hög kvalitet (Skolinspektionen, 2021).

Olika perspektiv på undervisning

Difficult histories

De nationella minoriteternas historia utgör exempel på vad som i internationell historiedidaktisk forskning kommit att kallas för *difficult histories*. En sådan historia kan beskrivas som något som utgör en viktig del i en nations historia, motsäger historieskrivningen och utmanar nationella värden som tas förgivna, anknyter till samhällsfrågor och problem som är aktuella i samtiden, inte sällan innefattar våld och förtryck sanktionerat och utfört av stat och majoritetssamhälle, och som utmanar vår kollektiva förståelse av det förflutna när den berättas (Gross, M.H. & Terra, L., 2019).

Invändningar mot begreppet har lyfts fram av romska företrädare, då det associerar till svårt, struligt, vanskligt, besvärligt, vilket inte utgör en bra ingång i undervisningen om urfolk och nationella minoriteter.

Det finns i forskningen olika förhållningssätt till undervisning om urfolk och minoritetshistoria, såsom romernas historia i Sverige. Minoritetshistoria har betonats som viktig i undervisningen för att främja kulturell mångfald, internationellt samförstånd och för att motverka konflikter mellan människor (Nygren, 2011; Nygren, 2016). Kunskaper om nationella minoriteters historia och brott mot mänskliga rättigheter i en lokal kontext har lyfts fram som något som kan främja ett engagemang och en vilja hos elever att verka för demokrati och mänskliga rättigheter (Barton & Ho, 2021; Lücke med flera, 2016; Nordgren, 2017; Osler, 2015).

Förstärkningarna av det centrala innehållet om nationella minoriteter i läroplan och kursplaner signalerar en strävan efter att utveckla undervisningen på området. Samtidigt upplever lärare i Forum för levande historias fokusgruppsintervjuer svårigheter med att bedriva undervisningen. Här lyfts bland annat fram att det tenderar att bli mycket fokus på historia, och mindre på att skapa förståelse för diskriminering och fördomar som drabbar romer i dag. Det upplevs bland lärare i intervjuerna även finnas en risk för att undervisningen bekräftar och förstärker stereotyper och fördomar om romer. En lärare i samhällsorienterande ämne i grundskolan beskriver det så här:

»Det blir som att du för in eleverna raka vägen in i att nu börjar vi direkt tänka utifrån vissa fördomar och det blir som att du nästan bestämmer lite så här "Här är det en folkgrupp som vi har fördomar mot, och nu fångar vi upp alla de fördomarna"«

Samma lärare menar att det krävs ett arbete som sträcker sig över längre tid, för att undvika att fördomar befasts.

Undervisning för social förändring

Ett antagande i historiedidaktisk forskning är att ett fokus i undervisningen på minoriteters historia och historiska förändringsprocesser kan möjliggöra en social förändring i samtiden. Samtidigt har forskningen lyft fram komplexiteten med detta antagande (se Harcourt, 2020; Miles, 2021; Nolgård, 2023).

En risk som har framhållits är att denna utgångspunkt förstärker offer- och förövarpositioner när det förflutna möter samtiden. Det har i en studie visat sig att när svenska skolelever har beaktat romernas historia i ett nationellt prov har det för vissa elever varit omöjligt att förstå att historien angår dem. Eleverna har därmed gått miste om viktiga insikter om att romers rättigheter är ett delat ansvar i samtiden och framtiden. Resultatet i studien pekar mot att en förutsättning för att nå denna insikt är att eleverna accepterar gottgörelse och en idé om försoning som premiss (Nolgård & Nygren, 2019; Nolgård, 2021).

En annan risk med historisk rättvisa som utgångspunkt i undervisningen är att den riskerar att premiera individuella berättelser om förtryck och på så vis leda till en förstärkt känsla av kollektiv skuld. Ytterligare en effekt med denna utgångspunkt i undervisningen kan vara att eleverna snarare tillägnar sig mer generella kunskaper om mänskliga rättigheter, än kunskaper om gruppen som söker rättigheter, strukturella mönster av förtryck och vilka som möjliggjort förtrycket (Arvidsson, 2016; Ericsson & Sjögren, 2011).

Det finns väldigt lite forskning om hur undervisning om romers historia och situation i Sverige, eller annan minoritetshistoria, kan bedrivas. Samtidigt har det gjorts ansträngningar att, i en svensk forskningskontext, överbrygga de farhågor som lyfts fram. Detta genom att ha både ett historiskt och praktiskt perspektiv på det förflutna, i undervisningen om romernas historia i Sverige och mänskliga rättigheter. Upplevda förstahandserfarenheter av antiziganism och förtryck sammanflätades här med ämnesdisciplinära kunskaper och färdigheter. Studien vittnar om att detta dubbla perspektiv på det förflutna kan generera en nyanserad förståelse för ansvarsfrågan om romers rättigheter i samtiden hos svenska högstadiel elever, och rusta eleverna till att vara vaksamma på uttryck för antiziganism (Nolgård, 2023).

I svensk läroplan finns dels en strävan att skildra och förstå människors tillvaro i historien, dels en analytisk ambition att förklara genomgripande förändringsprocesser. Trots att forskningen har lyft fram utmaningar i att förena dessa förhållningssätt, har det betonats att det är angeläget att inte betrakta dem som oförenliga (Se Harcourt, 2020; Miles, 2021; Nolgård, 2023). I en forskningssammanställning gjord av Skolforskningsinstitutet konstateras att det behövs en balans mellan narrationer och klassrumsdialog, mellan kontextualisering och kritiskt frågeställande, oavsett om undervisningen bygger på föreläsningar, läromedel eller arbete med historiska källor (Skolforskningsinstitutet, 2023).

Utmaningar i skolan kopplat till undervisning och arbete för att motverka antiziganism

Kunskapsnivån bedöms vara låg

Det saknas forskningsunderlag för att kunna ge en heltäckande bild av vilken kunskap elever, lärare och övrig skolpersonal har om hur antiziganism tar sig uttryck, och om romers historia, kultur, språk och situation i Sverige. Romer i Sverige har inte stått i förgrunden för undersökningar om vad allmänheten har kunskap om, eller attityder gentemot, olika grupper i samhället.

I en studie av Skolverket (2018) genomfördes 25 intervjuer med totalt 30 elever, tidigare elever och föräldrar med romsk bakgrund. Studien visade att upplevelsen bland intervjupersonerna var att skolpersonal generellt har låg kunskap om romsk kultur, språk och historia. En elev beskriver det så här:

»Det är inte mycket folk som vet vilka vi är. Jag vill att de ska veta för att inte behöva svara på det hela tiden: rom i stora kjolen, är ni de här fattiga som tigger på gatan. Massa frågor jag vill att folk ska veta. Jag är själv rom och jag vill att andra ska veta om det.«

Denna bild framträder även i Forum för levande historias fokusgruppsintervjuer 2023. Lärarna i fokusgrupperna skattade återkommande sin egen och kollegornas kunskapsnivå om den nationella minoriteten romer som låg eller något som är svårt att uppskatta. En svårighet med att skatta kunskapsnivån bland kollegorna menade intervjupersonerna hänger samman med att ämnet sällan aktualiseras i kollegiet.

Lärarna upplevde även att det var svårt att bedöma elevernas kunskaper, utifrån att romers situation inte bedömdes vara ett aktuellt diskussionsämne bland eleverna heller.

Modersmållärarna i undersökningen instämde i bedömningen av lärarnas kunskapsnivå. En av modersmållärarna uttryckte det så här:

»Jättelåg, jättelåg, alltså. Mellan noll och tre om jag tänker på tio-skalan. De vet inte att vi har olika dialekter, till exempel.«

Ett konstaterande i fokusgrupperna med lärare i svenska och samhällsorienterande ämnen var att den faktainformation som finns om den nationella minoriteten romer fokuserar på dåtid, medan de aktuella livsvillkoren för romer i Sverige inte lyfts fram i samma utsträckning. Så här beskrevs det av en grundskolelärare:

»Historiskt, att man inte fick bo, att man inte fick vara i Sverige och sen utifrån tvångssteriliseringar och liknande saker, synen rent historiskt tas upp. Men, däremot kan jag känna att jag har nog en ganska stor brist när det gäller hur det är i dag. Det känns som att jag mer kan se det historiskt, hur det har varit.«

Uttryck för antiziganism upptäcks inte

År 2021 genomförde Forum för levande historia en enkätundersökning som besvarades av 932 högstadie- och gymnasielärare. I enkäten ställdes frågor om hur lärarna uppfattade förekomsten av ett antal negativa attityder och beteenden på skolan. Enkätsvaren visade att antiziganism var den form av intolerans som lärarna i lägst utsträckning angav som ett problem. Det var även den fråga som flest lärare avstod från att besvara.

Det finns flera tänkbara förklaringar till att lärare i undersökningen uppfattade att andra uttryck för intolerans är mer förekommande än antiziganism. En förklaring skulle kunna vara att antiziganism inte så ofta kommer till öppet uttryck inom skolan. En annan förklaring kan vara att lärares kunskap att identifiera uttryck för antiziganism är begränsad. En indikation på det är att samhällskunskapslärare i undersökningen var mer benägna än övriga lärare att ange att deras arbetsplats har problem med antiziganism, medan lärare i matematik var mindre benägna att göra det.

Ett illustrerande exempel på hur antiziganism upplevs lysa med sin frånvaro i skolan återfinns i svaret på en förfrågan till en biträdande rektor på en gymnasieskola, om att medverka med lärare och elevhälsopersonal i Forum för levande historias fokusgruppsintervjuer 2023:

»Jag har stämt av med elevhälsa, lärare och skolledning och vi ser inte diskriminering av romer som ett problem på skolan, inga uttalade fördomar har dykt upp eller kränkningar. Lärare har uppfattat fördomar hos vissa elever vid samtal om tiggeri för 5-6 år sedan. Vi ser heller inget behov av någon insats framöver.«

Intervjupersonerna i fokusgrupperna uppgav sig ha svårt att identifiera uttryck för antiziganism bland eleverna, men återkommande lyftes att de uppfattade att elever associerar romer till figuren ”tiggare”. En lärare i grundskolan beskrev det så här:

»Jag har fått ganska lite reaktioner på högstadiet, men det är väl just att ordet [z-ordet]² lever kvar ganska starkt, om att man pratar om romer[...]. Ibland kan det vara att det är någon som är nyanländ eller inte vet vilka vi pratar om, då är det någon som ropar ”du vet, de som sitter utanför Ica”. Så det är väl en ganska tydlig bild eller fördom som finns, för att det är bilden för många tror jag.«

Det konstaterades även att intervjupersonerna själva under sin uppväxt har kommit i kontakt med fördomar om, och diskriminering av, romer. Flera exempel togs upp i intervjuerna. Bland annat beskrev en gymnasielärare hur anställda i matbutiken där hen arbetade som ung, uppmanades att gå runt och skugga romer som kom in i butiken, och reflekterade över att eleverna skulle kunna möta samma typ av fördomar även i dag.

I en av fokusgruppsintervjuerna återberättade en lärare en situation då en kollega använt sig av z-ordet i klassrummet för att tala om den romska nationella minoriteten, vilket en

² Med ”z-ordet” avses det nedvärderande ordet ”zigenare”. Det ordet har majoritetssamhället kommit på. Begreppet kopplas ihop med de fördomar och stereotypa föreställningar som har funnits och fortfarande finns om romer.

elev med romsk bakgrund hade reagerat starkt på. Det framgår inte av intervjun hur skolan agerade annat än att det hade lett till en diskussion mellan läraren och eleven, och att eleven fick förklara för läraren att z-ordet är ett uttryck för antiziganism.

Det reflekterades i intervjuerna också kring vad konsekvenserna för individen kan bli av att skolpersonalen saknar kunskap om hur antiziganism kommer till uttryck. En personal inom elevhälsan vid en gymnasieskola konstaterade:

»Tystnaden, alltså att det kanske kan vara att inte finnas över huvud taget, ungefär som med mobbing, att inte synliggöra... Ja, att folk inte ens känner till att de finns, nästan så. Det är också att inte synas, att inte kunna stå upp för det här är... ja, att vara stolt över sin kultur, eller föra fram den, eller att gömma den nästan.«

I Länsstyrelsen Stockholms enkätundersökning bland unga romer svarade fler än hälften av de 85 respondenterna att de sällan eller aldrig känner sig trygga med att de skulle få hjälp från skolan eller jobbet om de upplever att de har blivit dåligt behandlade på grund av sin romska identitet. Ungefär lika många uppgav att deras förtroende för lärare och vuxna i allmänhet är lågt (Länsstyrelsen Stockholm, 2021). I en kartläggning av tryggheten i skolor i Sverige 2021, uppger var fjärde av de elever som utsatts för rasism i skolan att personalen aldrig eller sällan agerar när elever blir illa behandlade eller kränkta (Stiftelsen Friends, 2021), trots att det ingår i skolans uppdrag.

Sammantaget kan konstateras att det finns ett möjligt samband mellan förekomsten av att elever döljer sin romska identitet, och att skolpersonal inte upptäcker problem med antiziganism i skolan. Brist på kunskap är en möjlig förklaring till att antiziganism inte uppmärksammas och åtgärdas i skolan. Det kan till exempel handla om att skolpersonal inte känner till hur antiziganism tar sig uttryck och att antiziganism kan förekomma oavsett om det finns romska elever i skolan eller inte, eller att kunskap saknas om att det finns elever som känner sig otrygga med att vara öppna med sin identitet som rom.

Begränsad undervisning om den nationella minoriteten romer

I dialoger som Diskrimineringsombudsmannen i början av 2000-talet hade med nationella minoriteter framkom att barns och ungas identitet, språk och kultur sällan bekräftas i undervisningssammanhang och att skolan därmed inte bidrar till att stärka dessa uttryck (Diskrimineringsombudsmannen, 2008).

I Forum för levande historias fokusgruppsintervjuer 2023 beskrev modersmållärare att elever med romsk bakgrund har vittnat om att de i skolan har känt sig osynliggjorda som nationell minoritet. Eleverna har även upplevt att kunskapen varit låg och att de har blivit förbisedda i undervisningen. Lärarna i samhällskunskap, historia och svenska beskrev i

sin tur att undervisningen om den nationella minoriteten romer framför allt bedrivs på ett ytligt plan i de moment där det är obligatoriskt. Gymnasielärare konstaterade vidare att undervisningen i gymnasieskolan helt kan falla bort, då romers historia och situation i dagsläget inte specifikt lyfts fram i ämnesplanerna.

I undervisningen i samhällskunskap lyfte lärarna att den nationella minoriteten romer kan nämnas i undervisningsmoment om folkmord, mänskliga rättigheter, i diskussioner om diskriminering och i undervisning om minoritetspolitikens framväxt. En grundskolelärare beskrev det så här:

»Man läser om skolans framväxt och vilka som fick gå i skolan och inte och då kommer man också in på det, att romerna inte fick gå i skolan från början för de hade inte en fast bostadsadress så då fick de inte skrivas in i skolan. Det kommer in med jämna mellanrum men det är inte ett arbetsområde som heter ”nu jobbar vi med romerna”.«

I undervisningen i svenska uppgav lärare att den nationella minoriteten romer nämns tillsammans med övriga nationella minoriteter i undervisningsmoment om de nationella minoritetsspråken. I historieämnet tog lärare upp att det kan ske i samband med undervisning om Förintelsen, eller i undervisningsmoment om individer, identitet och kulturarv, samt i något exempel när folkhemmet tas upp och i anslutning till diskussioner om tvångssteriliseringar. En historielärare på gymnasiet konstaterade att undervisning i historia ofta handlar om att beskriva olika skeenden kronologiskt, vilket gör att det blir stressigt och svårt att hinna lyfta romers situation i dag när det uppstår tidsbrist i slutet på en kurs.

Återkommande framhölls att den nationella minoriteten romer framför allt lyfts fram som illustrerande exempel inom andra obligatoriska kunskapsområden och kan uppmärksammas under särskilda temadagar. Det har av romska företrädare lyfts fram att detta pekar mot att det centrala innehållet i läroplanen om den nationella minoriteten romer inte är en integrerad och prioriterad del av undervisningen. Samtidigt betonades att undervisningen sker i enlighet med läroplan. En lärare i grundskolan beskrev det så här:

»Det här arbetsområdet som har legat i samhällskunskap har varit att man ska toucha lite på det. Det har inte varit djupt alls hittills och nu är det lite mer, men det är fortfarande ett väldigt litet arbetsområde jämförelsevis med de andra större SO-områdena som vi har. Det här [de nationella minoriteterna] är det absolut minsta i hela femman.«

Lärarna lyfte även fram att tyngdpunkten i undervisningen om de nationella minoriteterna ligger på urfolket samer, samt judar. Det förklaras med att samer är särskilt framlyfta i

läroplanen i egenskap av ursprungsbefolkning, samt att undervisning om Förintelsen är ett centralt innehåll i historieämnet.

I en kort webbenkät som genomfördes av Forum för levande historia 2019, ställdes bland annat frågan om vilken eller vilka offergrupp(er) för Nazitysklands våldsutövning som lärare behandlar i samband med undervisning om Förintelsen. Webbenkäten besvarades av 352 lärare i historia i årskurs 7-9 och av dessa nämnde 97 procent av respondenterna romer som svar, och det framgår även att de flesta lärare som deltog i undersökningen uppgett att de lyfter fram ett flertal offergrupper i undervisningen om Förintelsen.

Tidsbrist och stoffträngsel, det vill säga konkurrens mellan olika delar av innehållet i läroplanen, är orsaker som lärarna i fokusgruppsintervjuerna menade bidrar till att undervisningen är begränsad. Samhällskunskapslärare i undersökningen betonade även utmaningen i att frågor som är aktuella i samhällsdebatten påverkar omfattningen av, och innehållet i, undervisningen, då lärare gärna knyter an till aktuella debattämnen i sin undervisning. Ämnesövergripande utbildningsupplägg lyftes fram som ett arbetssätt som kan motverka stoffträngseln.

Begränsad tillgång till läromedel

Studier av svenska läromedel har visat att det varierar kraftigt i vilken utsträckning de skildrar nationella minoriteters situation och historia.

I de fall det förekommer textavsnitt handlar det, enligt forskningen, ofta om kortfattade passager där förtryck skildras ur ett majoritetsperspektiv och minoriteter och urfolk framställs som exotiska eller ovanliga. De nationella minoriteternas historia skildras inte heller som en historia om mänskliga rättigheter (se Arvidsson & Elmersjö, 2021; Indizic Dujso, 2015; Johnsson Harrie, 2011; Kalsås, 2018; Karlsson, 2004; Mattlar, 2011; 2014; 2016; Spjut, 2018; 2020; Runblom, 2006).

Historieskrivningen med specifikt fokus på romers historia i Sverige har också visat sig vara begränsad i läroböckerna. I det fall det finns information utmärks den av offerbeskrivningar och beskrivningar av statens övergrepp snarare än att förmedla en rättvisande skildring av romers kultur och historia, vilket bidrar till en bild av romer som främlingar i stället för en nationell minoritet (Mattlar, 2016).

Studierna är gjorda innan den nya läroplanen för grundskolan trädde i kraft, och läromedel som eventuellt tagits fram i samband med den nya läroplanen, har inte studerats.

Materialet *Antiziganismen i Sverige* och en tillhörande lärarhandledning togs på uppdrag av regeringen fram av Kommissionen mot antiziganism år 2015. Syftet var att

sammanställa en mer tillgänglig version av *Den mörka och okända historien - Vitbok om övergrepp och kränkningar av romer under 1900-talet* (Regeringskansliet, 2014) och komplettera och fördjupa befintliga läromedel inom utbildningsväsendet. *Antiziganismen i Sverige* skildrar levda erfarenheter i ett förstahandsperspektiv. I en analys av materialet, menar forskarna att den öppnar upp för kritisk granskning av den svenska statens agerande, samtidigt som elevernas nutida livsvärldar och livsvärldar i det förflutna kopplas samman intellektuellt och emotionellt (Arvidsson & Elmersjö, 2021). Detta perspektiv har understrukits som en nyckel för att eleverna bättre ska förstå det förflutna (Se Barton, 1997; Barton & Levstik, 2004; Halldén, 1994). Baksidan är att det kan leda till att eleverna lär sig mindre om den historiska kontexten och gruppen som söker historisk rättvisa, till förmån för en mer allmänt hållen undervisning om mänskliga rättigheter (Arvidsson & Elmersjö, 2021). För att undvika det kan de romska vittnesmålen kontextualiseras med hjälp av dels strukturella historiska förklaringar till de strukturer som ligger till grund för diskrimineringen av romer i det förflutna och i samtiden, dels kunskaper om gruppen som söker rättigheter (Se Nolgård, 2023; Arvidsson & Elmersjö, 2021).

Sammantaget visar forskningen att läromedlen inte kan sägas göra rättvisa åt skolans uppdrag gällande urfolk och nationella minoriteter i läroplan och ämnesplaner (Se Arvidsson & Elmersjö, 2021; Indizic Dujso, 2015; Johnsson Harrie, 2011; Kalsås, 2018; Karlsson, 2004; Mattlar, 2011; 2014; 2016; Spjut, 2018; 2020; Runblom, 2006).

Det bekräftas även av lärarna i Forum för levande historias fokusgruppsintervjuer 2023. Intervjuerna vittnar återkommande om att det råder brist på relevanta läromedel. En gymnasielärare beskriver hur det kan påverka undervisningen:

»Man kollar ”okej, men vad ska man göra i den kursen?” Då blir det så här ”ta gärna upp eller ta upp exempel”. Och det är klart, har man då läroboken... Läroboken nämner det inte över huvud taget. Då krävs det att läraren själv har ett intresse att söka reda på att hitta bra material.«

Vidare pekar de intervjuade modersmålslärarna på att det saknas läromedel, barnböcker och skönlitteratur på fler dialekter av det romska språket. Modersmålslärarna lyfter även behovet av pedagogiska resurser för att kunna fördjupa undervisningen.

Avslutande kommentarer

Underlagen för den här rapporten visar att det finns ett behov av ett medvetet arbete i skolan för att motverka antiziganism. Det behövs både för att skolmiljön ska vara fri från

antiziganism, och för att undervisningen ska kunna bidra till att eleverna tar avstånd från, och utvecklar en vilja att motverka, antiziganism.

För barn och unga kan avsaknaden av ett förebyggande arbete och ett tydligt ställningstagande mot antiziganism i skolan få konsekvenser som till exempel upplevelser av otrygghet, diskriminering, bristande tillit till vuxna, minoritetsstress och en rädsla för att vara öppen med sin identitet som rom. Utsatthet kan motverka likvärdiga möjligheter att lära och utvecklas i skolan. Det kan också bidra till att elever tar på sig ett ansvar, som egentligen är lärarens, att förmedla kunskap om romernas historia, kultur, språk och situation i Sverige eller förklara och försvara sig mot uttryck för antiziganism. Samtidigt riskerar stereotypa föreställningar och fördomar om romer att normaliseras och befästs.

Flera utmaningar inom skolan med att arbeta mot antiziganism lyfts fram i den här rapporten. Det finns ett möjligt samband mellan förekomsten av att romska elever känner sig otrygga med att vara öppna med sin identitet som rom och att skolpersonal tenderar att inte uppleva att antiziganism är ett problem i skolan. En utmaning kopplad till det är att kunskapsnivån om romers historia i Sverige och om romers utsatthet för antiziganism är låg. Därtill är undervisningen om den nationella minoriteten romer begränsad, och historiedidaktisk forskning framhåller att läromedlen inte gör rättvisa åt skolans uppdrag gällande urfolk och nationella minoriteter i läroplan. Historieskrivningen i läromedel om den nationella minoriteten romer utmärks av offerbeskrivningar och beskrivningar av statens övergrepp, snarare än att utgöra en rättvisande skildring av romers kultur och historia. Det riskerar att bidra till en bild av romer som främlingar i stället för som nationell minoritet.

Skolans uppdrag och förutsättningar att möta samhällets förväntningar innebär stofffrånsel och tidsbrist, vilket i kombination med kunskapsbrist och begränsad tillgång till relevanta läromedel, kan utgöra hinder för undervisningen om den nationella minoriteten romer. Om skolorna vare sig uppfattar att det finns romer bland eleverna eller att antiziganism är ett aktuellt problem i skolan, och det därtill inte är ett ämne som lyfts fram i samhällsdebatten, kan motivationen att arbeta medvetet mot antiziganism både i skolmiljön och i undervisningen antas bli begränsad.

Sammantaget visar resultatet på ett behov av insatser i skolan för att öka *kunskapen*, *förmågan* och *motivationen* att förebygga och motverka antiziganism, bland både undervisande lärare, övrig skolpersonal och elever. Organisatoriska hinder kan behövas ses över för att skapa utrymme för detta.

För att motverka antiziganism i *skolmiljön* bedömer Forum för levande historia att insatserna behöver samordnas med insatser för att motverka andra uttryck för rasism. Detta bland annat då utrymmet för skolutveckling och för personalen att delta i

kunskapshöjande insatser, är begränsat. Då all personal berörs av skolans uppdrag att förebygga och bemöta olika former av rasism och intolerans, föreslås även att en ”hela skolan”-ansats beaktas i insatserna. Insatserna behöver vara generella för att ge en bred förståelse, och specifika för att öka kunskapen om hur olika former av rasism och intolerans kan identifieras och motverkas utifrån sina unika särdrag.

För att eleverna ska tillgodogöra sig kunskap och utveckla förmåga och motivation att motverka antiziganism, behöver *undervisningen* utvecklas. I historiedidaktisk forskning lyfts flera perspektiv och farhågor fram, som behöver beaktas i undervisning och läromedel för att kunna ge en rättvisande skildring av romers kultur och historia, och bidra till social förändring. Samtidigt behövs mer forskningsunderlag för hur undervisning i en svensk kontext om urfolk och minoritetshistoria, kan bedrivas. Utvecklingen av undervisningen och läromedel om den nationella minoriteten romer bör ske i ett samarbete mellan forskare, lärare, elever och representanter för romer.

Kunskapsmål i grundskolan

Skrivningar som berör den nationella minoriteten romer återfinns i grundskolans kursplaner för samhällskunskap, svenska samt modersmål - romani chib som nationellt minoritetsspråk, enligt nedan.

Samhällskunskap

Undervisningen i samhällskunskap ska behandla följande centrala innehåll

- I årskurs 4–6: Rättigheter och rättsskipning
”De nationella minoriteterna judar, romer, urfolket samerna, sverigefinnar och tornedalingar: kultur, historia och rättigheter.”
- I årskurs 7-9: Rättigheter och rättsskipning
”De nationella minoriteternas situation i Sverige samt den svenska minoritetspolitiken och dess framväxt. Samernas ställning som urfolk.”

Svenska

Ämnets syfte

- *”Undervisningen ska [...] bidra till att eleverna får möta och bekanta sig med såväl de nordiska grannspråken som de nationella minoritetsspråken.”*

Centralt innehåll

- I årskurs 4–6: Språkbruk
”Språkbruk i Sverige och Norden. Några svenska dialekter. De nordiska grannspråken. De nationella minoritetsspråken i Sverige.”
- I årskurs 7-9: Språkbruk
”Språkbruk i Sverige och Norden. Några svenska dialekter och sociolekter. Framträdande skillnader och likheter mellan de nordiska språken. De nationella minoritetsspråken i Sverige och deras ställning i samhället.”

Modersmål - romani chib som nationellt minoritetsspråk

Ämnets syfte

- *”Undervisningen i ämnet modersmål - romani chib som nationellt minoritetsspråk ska syfta till att eleverna utvecklar kunskaper i och om språket samt kunskaper om minoritetens kultur.
[...]*

Genom undervisningen ska eleverna ges möjlighet att utveckla kunskaper om den nationella minoritetens historia, kulturella uttryck och traditioner. Eleverna ska även ges förutsättningar att utveckla kunskaper om den nationella minoritetens musik, litteratur och andra estetiska uttrycksformer. Vidare ska eleverna ges förutsättningar att utveckla kunskaper om det nationella minoritetsspråkets ursprung, utveckling och nutida status.”

Centralt innehåll

- Årskurs 1-3: Romsk kultur
 - *”Romers liv i dag med utgångspunkt i historia och kulturarv, till exempel traditioner och högtider inom olika romska grupper.*
 - *Romskt kulturarv i olika former, till exempel hantverkstraditioner, lekar, musik och andra estetiska uttryck.*
 - *Språkområden där elevernas varieteter av romani chib talas.”*
- Årskurs 4-6: Romsk kultur
 - *”Romers levnadsvillkor i dag och genom historien i Sverige och andra delar av världen.*
 - *Romskt kulturarv i olika former, till exempel traditionell och modern romsk matkultur, musik och dans.*
 - *Några samhällsfrågor som berör romer i dag.”*
- Årskurs 7-9: Romsk kultur
 - *”Romani chibs ursprung, utveckling och framtid. Den romska kulturens villkor i relation till olika majoritetssamhällen under olika tider. Organisationer som arbetar för att främja romani chib och den romska kulturen.*
 - *Romskt kulturarv i olika former, till exempel musik och andra estetiska uttryck.*
 - *Några romska författare och deras verk.*
 - *Några aktuella samhällsfrågor som berör romer, även i jämförelse med liknande frågor hos andra nationella minoriteter i Sverige.”*

Referenser

- Arvidsson, M. (2016). *Att ersätta det oersättliga: statlig gottgörelse för ofrivillig sterilisering och vanvård av omhändertagna barn*. Diss. Örebro: Örebro universitet, 2016
- Arvidsson, M & Elmersjö, H.Å. (2021). "Recontextualizing Historical Justice into Education: The Relationship between a White Paper and a Textbook on the Abuse of the Roma in Swedish History", i Keynes, M, Elmersjö, H.Å, Lindmark, D & Norlin, B. (red.) *Historical Justice and History Education*. Basingstoke: Palgrave Macmillan
- Arneback, E. & Jämte, J. (2017). *Att motverka rasism i förskolan och skolan*, Stockholm: Natur & Kultur
- Barton, K.C. (1997). "Bossed around by the queen": Elementary students' understanding of individuals and institutions in history. *Journal of Curriculum and Supervision*, 12(4)
- Barton, K.C. & Levstik, L.S. (2004). *Teaching history for the common good*. Mahwah, N.J., L. Erlbaum Associates
- Barton, K.C. & Ho, L-C. (2021). *Curriculum for justice and harmony: deliberation, knowledge, and action in social and civic education*. New York, N.Y.: Routledge
- Diskrimineringsombudsmannen (2008). *Diskriminering av nationella minoriteter inom utbildningsväsendet*, Rapportserie 2008:2
- Ericsson, M., & Sjögren, D. (2011). *Problematiska utgångspunkter. Om en svensk vitbok för utredande av övergrepp mot romer*. Historisk tidskrift, 131(2), 2-9
- Ericsson, M. (2016). *Historisk forskning om rasism och främlingsfientlighet i Sverige – en analyserande kunskapsöversikt*, Forum för levande historia
- Forum för levande historia (2023). *Sverige, slavhandeln och slaveriet - Ett undervisningsmaterial om Sveriges deltagande i den transatlantiska slavhandeln och slaveriet*, <https://www.levandehistoria.se/undervisningsmaterial/sverige-slavhandeln-och-slaveriet/for-larare/om-minoritetsstress>
- Gross, M.H. & Terra, L. (red.) (2019). *Teaching and Learning the Difficult Past: Comparative perspectives*. Milton Park, Oxfordshire: Routledge
- Halldén, O. (1994). "Constructing the Learning task in History Instruction" i Carretero, M. & Voss, J.F. (red) (1994). *Cognitive and instructional processes in history and the social sciences*. Hillsdale, N.J.: Erlbaum., 187–200
- Harcourt, M.E. (2020). *Teaching and learning New Zealand's difficult history of colonisation in secondary school contexts*. Doctoral Dissertation. Wellington, New Zealand: Victoria University Wellington

- Indzic Dujso, A. (2015) *Nationella minoriteter i historieundervisningen: bilder av romer i Utbildningsradions program under perioden 1975-2013*, Umeå Universitet, Lic.-avh. Umeå: Umeå universitet, 2015
- Johnsson Harrie, A. (2011). *De samhällsvetenskapliga ämnenas didaktik. Rapport från en inventering*. Skrifter från Forum för ämnesdidaktik Linköpings universitet nr.2. Linköping: Linköpings universitet
- Kalsås, V.F. (2018) *Forteljingar om eigenart og undertrykkning. Ein studie av undervisningstekstar om minoritetane romanifolket og romar* [Descriptions of distinctiveness and oppression: A study of teaching materials on the history of the Romani] Diss.Agder: Universitetet i Agder
- Karlsson, T. (2004). *Exotiska renskötare och trolltrummans magi: samer och samiska frågor i grundskolans läromedel för de samhällsorienterande ämnena*. Umeå: Univ., Inst. för barn- och ungdomspedagogik, specialpedagogik och vägledning
- Kommissionen mot antiziganism (2015). *Antiziganismen i Sverige – Om övergrepp och kränkningar av romer under 1900-talet och i dag*, Länsstyrelsen Stockholm
- Lange, A. Westin, C. (1997). *Den mångtydiga toleransen*, CEIFO:s skriftserie nr 73
- Lücke, M., Engel, E., Fenner, L. & Tibbitts, F. (ed.) (2016). *CHANGE: Handbook for History Learning and Human Rights Education: for educators in formal, non-formal and higher education*. 1. Auflage Schwalbach: Wochenschau Verlag
- Länsstyrelsen Stockholm (2021). *Stolt men ofta otrygg - En undersökning om unga romers upplevelser av trygghet och tillgång till sina rättigheter*, Fakta 2021:12, Länsstyrelsen Stockholm
- Löwander, B. (2010). *Den mångtydiga intoleransen: en studie av gymnasieungdomars attityder läsåret 2009/2010*, Rapportserie 1:2010, Forum för levande historia
- Mattlar, J. (2011). "Minoriteter i marginalen - en läromedelsanalys", i *Vägval i skolans historia Tidskrift från föreningen för svensk undervisningshistoria*, (1), 3–8, 2011
- Mattlar, J. (2014) "De nationella minoriteterna i läroplan och läroböcker", i *Inkludering - möjligheter och utmaningar* (1st ed.), 39-54. Lund: Studentlitteratur AB
- Mattlar, J. (2016). "Ett folk utan land? – den nationella minoriteten romer i svenska läroböcker", i Askeland, N. & Aamotsbakken, B. *Folk uten land?: Å gi stemme og status til urfolk og nasjonale minoriteter*. Kristiansand
- Miles, J. (2021). *Teaching and Learning for History Justice: A Comparative Case Study of Four Sites of History Education in Canada*. Unpublished Doctoral Dissertation. Toronto: Ontario Institute for Studies in Education, University of Toronto

- Nolgård, O. & Nygren, T. (2019). *Considering the past and present of Romani in Sweden: secondary school pupils' thinking and caring about the history of the Romani in national tests*, Education Inquiry, DOI: 10.1080/20004508.2019.1607708
- Nolgård, O. (2021). "Realising Roma rights through a high-stakes history test: Secondary school students narrating the Swedish Roma past, present and future". *History Education Research Journal*. Vol. 18(2):199-223. DOI: 10.14324/HERJ.18.2.05
- Nolgård, O. (2023). *De svenska romernas historia i SO-klassrummet: En designstudie på högstadiet, Historisk rättvisa i högstadiets historieundervisning: Elevperspektiv på de svenska romernas historia och mänskliga rättigheter*, Uppsala: Uppsala universitet
- Nordgren, K. (2017). *Powerful knowledge, intercultural learning and history education*. *Journal of Curriculum Studies*, 49(5), 663-682. DOI: 10.1080/00220272.2017.1320430
- Nygren, T. (2011) *History in the Service of Mankind: International Guidelines and History Education in Upper Secondary Schools in Sweden, 1927–2002* (PhD dissertation). Umeå universitet, Umeå.
- Nygren, T. (2016) "Unesco Teaches History: Implementing International Understanding in Sweden.", i *A History of Unesco: Global Actions and Impact*, (red) Duedahl Poul, 201-30: Palgrave Macmillan
- Osler, A. (2015) *Human Rights Education, Postcolonial Scholarship, and Action for Social Justice, Theory & Research in Social Education*, 43:2, 244-274. DOI: 10.1080/00933104.2015.1034393
- Regeringskansliet (2022). *Uppdrag att kartlägga kunskapen om antiziganism i grundskolan och gymnasiet*, Regeringsbeslut Ku2022/00923
- Regeringskansliet (2010). *Skollagen (2010:800)*, 1 kap 5 §
- Regeringskansliet (2014). *Den mörka och okända historien - Vitbok om övergrepp och kränkningar av romer under 1900-talet*, Ds 2014:8
- Regeringskansliet (2016). *Samlat grepp mot rasism och hatbrott—Nationell plan mot rasism, liknande former av fientlighet och hatbrott*
- Runblom, H. (2006). *En granskning av hur etnisk tillhörighet framställs i ett urval av läroböcker*. Underlagsrapport till Skolverkets rapport "I enlighet med skolans värdegrund", Skolverket
- Selling, J. (2013). *Svensk antiziganism: fördomens kontinuitet och förändringens förutsättningar*, Limhamn: Sekel Bokförlag
- Selling, J. (2020). *Frigörelsen - Romers och resandes emancipation i Sverige och andra länder*, Stockholm: Carlsson Bokförlag AB
- Severin, J. (2014). *Tid för tolerans - En studie om vad skolelever i Sverige tycker om varandra och samhället i stort*, Rapportserie 1:2014, Forum för levande historia

- Skolforskningsinstitutet (2023). *Historisk förståelse – undervisning i historia på högstadiet och i gymnasieskolan*
- Skolinspektionen (2021). *Kvalitetssäkring och val av läromedel Fokus på samhällsorienterande ämnen i årskurs 7-9*
- Skolverket (2018). *Nulägesbeskrivning av romers situation i skolan*
- Skolverket (2022). *Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet 2022, Lgr22*
- Skolverket (2022). *Läroplan för gymnasieskolan, Gy11*
- Skolverket (2023a). *Främlingsfientlighet och rasism i vardagen*, <https://www.skolverket.se/skolutveckling/inspiration-och-stod-i-arbetet/stod-i-arbetet/framlingsfientlighet-och-rasism-i-vardagen>, uppdaterad 18 juli 2023
- Skolverket (2023b). *Nationella minoriteter i kursplanerna*, <https://www.skolverket.se/regler-och-ansvar/forandringar-inom-skolomradet/sidor-tidigare-forandringar/nya-kurs--och-laroplaner-lgr22/nationella-minoriteter-i-kursplanerna>, uppdaterad 15 september 2023
- Spjut, L. (2018) *Att (ut)bilda ett folk: Nationell och etnisk gemenskap i Sveriges och Finlands svenskspråkiga läroböcker för folk- och grundskola åren 1866-2016*, Örebro University, Diss. Örebro: Örebro universitet
- Spjut, L. (2020). *Nationella minoriteter i grundskolans läromedel 2011–2019*. *Nordidactica: Journal of Humanities and Social Science Education*, (4), 60-87. *Nordidactica* 2020:4
- Stiftelsen Friends (2021). *Friendsrapporten 2021*